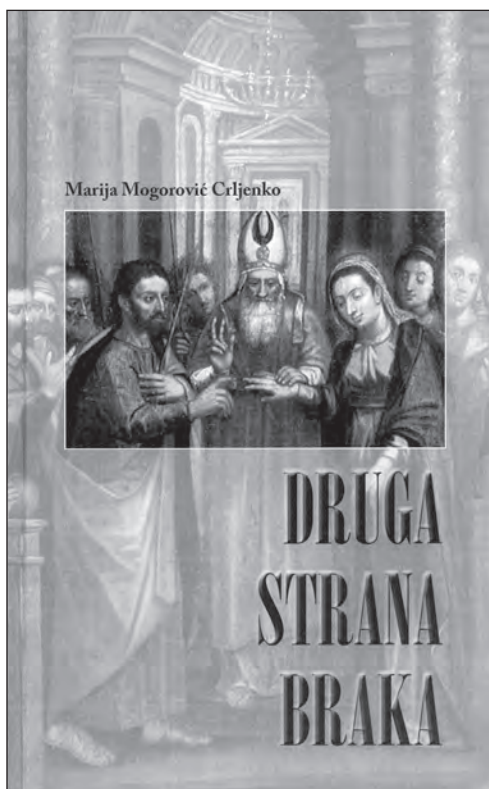

Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka: nasilje i ilegitimnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća, Srednja Europa, Zagreb 2012., 312 str. (18 tabel, 2 karti)*

S »podružinjanjem« dela in življenja v začetku zgodnjega novega veka je poroka postala nujni del življenja večine gospodinjstev, saj sta bila tako obrtniško delo in delo v agrarnem sektorju odvisna od dela obeh zakoncev. Sodelovanje v smislu skupnega dela, vzajemne skrbi in spoštovanja je moralo prenesti »vsakodnevno testiranje«, saj je ekonomsko preživetje družine slonelo na vzajemni pomoči. Ta zapleteni odnos s pomočjo preučevanja primerov zakonskih sporov, ki jih reševala poreška škofija, osvetli Marija Mogorović Crljenko. Škofija je zanimiv laboratorij preučevanja, saj zajema območje, ki sodi v politični okvir dveh suverenov: Beneške republike in habsburške monarhije. Občestvo, v katerem se pojavljajo spori, je etično izredno heterogeno. Vsekakor gre za tematiko, ki dopolnjuje študije družinskega življenja, ki so na voljo v slovenski in hrvaški historiografiji. Zlasti slednja je izčrpno predstavljena tudi v študiji. Avtoričine raziskave razkrivajo številne odnose v družini in presegajo tiste elemente, ki jih je hrvaška historiografija v okviru poročnih praks že dodobra raziskala: pravne vidike sklepanja zakona, ugrabitve neveste ter materialne vidike sklepanja zakona, ki posledično omogočajo tudi analize položaja ženske v družbi.

Avtorica že z naslovom »Druga stran braka« opozori, da se bo ukvarjala najprej s fenomenom, ki so ogrožali zakon še pred njegovo formalno sklenitvijo (poroko). V svoji študiji se posveti fenomenom nasilno sklenjenih zakonov in sorodstvenih spregledov; analizira tudi druge (sicer redke) zakonske ovire. Zagotovo sodi med pomembnejše dele študije analiza sporov v zakonu. Med odlike študije sodi tudi izbira časovnega okvira analize omenjenih fenomenov – prva polovica 17. stoletja, saj ti sodijo v čas, ko se v polni meri uveljavijo določila tridentinskega koncila. Gre tudi za prostor, za katerega avtorica s sklicevanjem na škofijske vizitacije dokazuje, da je bila avtoriteta in nadzor škofa v 17. stoletju močna. Nekoliko je k odločitvi za to obdobje seveda pripomogla tudi dobra ohranjenost gradiva poreške škofije, ki navkljub političnim (Uskoška vojna) in drugim pretresom vsebuje zavidljivo kupico dokumentov. Med njimi tudi po-

ročnih sporov (*causae matrimonialis*), ki omogočajo konsistentno analizo in primerjavo z raziskovalnimi rezultati iz drugih raziskovalnih okolij. V uvodu nas seznanjajo tudi z informacijami, ki so nujne za preučevanje tovrstnih fenomenov: od načinov delovanja cerkvenih sodišč do predstavitve strukture virov.

Zagotovo je uvodni del knjige, ki se ukvarja s pravnimi, običajnimi in ritualnimi vidiki sklepanja zakona v dolgem časovnem loku nujen, tako zaradi širšega zgodovinskega pregleda (s poudarkom na času po lateranskem koncilu), ki šele v popolnosti umesti spremembe, ki nastopijo s tridentinskim koncilom. Posebni zakoni, ki so bili posledica koncila, so zahtevali, da se poroka sklene po določenem obrazcu; če »vpleteni« tega niso spoštovali, zakonca sicer nista mogla uveljavljati razglasitve zakona za ničnega, vsi vpleteni pa so tvegali razglasitev »zakoncev« za nesposobna sklepanja zakona. Hkrati pa je bil tridentinski koncil tudi prelomnica v kanonskem pravu, saj dokončno podeli primat razsojanja družinskih sporov cerkvenim sodiščem.

Avtorica v prvem delu raziskave zajame vse pomembne sestavine sklepanja porok: od zgodovinskega pregleda razvoja sklepanja zakona, do razvoja pravnih podlag, analize praks iskanja primerne partnerje in ritualov povezanih z njimi, do značilnosti vseh pomembnih ritualov: od zaroke, ki jo kanonsko pravo prepusti svetnim ritualom do poročne rituala, ki ga zaznamujejo tako simbolični in verski kot pravni in materialni vidiki. Zlasti pri rekonstrukciji poročnih ritualov se v veliki meri naslanja na poročila Petronia Petronia. Avtorica izčrpno predstavi tudi vsa določila v statutih istrskih mest, ki zadevajo zakonsko življenje.

Drugo stran sklepanja zakona predstavljajo odkloni od predstavljenih ritualov in pravnih praks, torej: skrivne poroke in ugrabitve. Zanimiv je tudi zaključek, da ravno analiza poročnih spregledov in dovoljenj za poroko razkriva popolnoma edinstvene probleme, s katerimi se je soočala Istra. Fenomen ugrabitev, ki ga avtorica ob umanjkanju poročnih matičnih knjig oceni kot prisotnega v nekaj manj kot 4,5 % vseh porok, so tudi predmet obsežne analize.

Za razliko od prejšnjega fenomena pa so bile odklonske prakse v zakonskem življenju precej pogoste. Analiza sporov pred cerkvenim sodiščem dopolnjuje v lokalnem okolju veliko bolj poznan vir – škofijske vizitacije, v katerih vizitatorje vedno zanima tudi moralnost določene skupnosti. V primerjavi z vizitacijami analizirani viri škofijske provenience slikajo zakonsko življenje in zakonske težave v veliko daljšem časovnem obdobju. Največ procesov pred škofijskim sodiščem v Poreču je bilo sproženih z željo po razglasitvi zakona za ničnega, kar bi obema vpletenima nudilo možnost za ponovno poroko. Nekoliko manj je bilo zahtev za ločitev od mize in postelje, saj je takšen status zakoncema onemogočal ponovno poroko do smrti sozakonca. V primeru razglasitve zakona za ničnega, ki je tudi lahko rešil dolgoletne zakonske spore, so upoštevali nespoštovanje zahteve po pridobitvi dispenze, možovo impotenco, krvno sorodstvo ali bigamijo. Na obravnavanem področju pa bi lahko upoštevali tudi t. i. Pavlov privilegij, ki je ločil spreobrnjenca od njegovega poganskega sozakonca. Marsikateri od 45 v delu analiziranih primerov zakonskih sporov in konkubinata ni ohranjen v celoti, v marsikaterem primeru manjka tudi končna razsodba. Veliko dragocenejše so namreč analize vsakdanjih praks in mentalitet, ki jih omogoča ta vir informacij. Vsekakor bomo iz omenjenih virov, kot že ugotavlja avtorica,

več kot v kateremkoli drugem viru izvedeli o sterilnosti, impotenci, prešuštvu, torej tudi o tistem, kar je bilo najbolj skrito. Tudi takšni zapisi namreč (ponovno) dokazujejo, da je bil zakon privilegiran prostor spolnosti. Prav tako vir razkriva odnose med zakoncema, rodbinske odnose, odnose med starši in otroci ter odnose zakonske skupnosti kot celote (pod pater familiasom) s širšo okolico. Na drugi strani pa pogosto razkrivajo družinsko nasilje, ki je prav tako ostajalo skrito v sferi privatnega. Nasilje, ki je ponavadi pomenilo nasilje moškega nad žensko, je - da je doseglo oznako nasilje - predvsem preseгло meje razumnega nasilja, ki sta ga religija in pravo dovoljevali moškemu kot glavarju družine.

V Istrskem prostoru je daleč najpomembnejši razlog za težave v zakonu nasilje nad zakoncem, sledijo prešuštvo, beg (žene in ne moža), ki je bil enako pogost razlog kot odsotnosti zakonskega življenja. Sestavni del knjige so tudi poglavja o konkubinatu, bigamiji in prešuštvu. Bigamija in konkubinatus sta bila pogosto povezana z odsotnostjo enega od zakoncev, moža trgovca, vojaka ali revnega potujočega obrtnika, ali pa sta bila fenomena posledica bega sozakonca. Oba delikta sta se lahko povezovala tudi s prešuštvom. A vendarle je bilo prešuštvo žensk v določenih primerih strožje kaznovano, saj bi ženska lahko rodila otroka (ki ne bi bil potomec pravega moškega), kar bi ogrozilo poročne strategije rodbine.

Avtorica potrdi številne splošne značilnosti poročanja oziroma skupnega življenja v predindustrijski Evropi. Med drugim tudi, da konkubinatus ni bil samo del vsakdana revnih ljudi, ki se zaradi ekonomskih in zakonskih restrikcij niso mogli poročiti; avtorica namreč ugotavlja, da so razlogi za odločitev za življenje v konkubinatu zelo različni, tako kot so bile različne tudi definicije samega delikta. Po drugi strani pa je konkubinatus in zakonolom motil zelo različne ljudi: prijavljali so ga od sorodnikov do sosedov in moralnih avtoritet. Motivi za prijavo so bili med drugimi tako osebne narave; obvarovanje časti rodbine, ali pa strah pred kaznijo, ki bi doletela skupnost. Zelo natančno so v delu prikazane stopnje kaznovanja, kar dopušča domnevo, ki jo avtorica nekoliko nejasno tudi zapiše, da so primeri, ki so prišli pred sodišče, zgolj najhujši primeri. Milejše oblike konkubinatusa je namreč kaznoval že lokalni duhovnik. Izrečena kazen pa naj bi vpletene prepričala, da opustijo neprimerne (in nemoralne) prakse. Če je cerkveno sodišče zagrozilo z ekskomunikacijo, se avtorici ta kazen ni zdelo tako huda, kot je bila huda in sramotna kazen javne pokore, saj je bila »javnost« majhna in odnosi med prebivalci tesni. Javna kazen je bila zlasti pogosta v primerih konkubinatusa. A po drugi strani v majhnih istrskih mestecih konkubinatus, pa tudi če je šlo za konkubinatus z zaposleno deklo, ni bil niti skrit niti redek. Težje kot konkubinatus je bilo v skupnosti dokazati zakonolom, a lažje, če je ljubimka zanosila ali, še huje, umorila otroka, spočete ga v takšnem razmerju.

Knjiga ni zgolj znanstvena analiza načrtno izbranega gradiva; avtorica v uvodu v vsako poglavje ponuja tudi širši zgodovinski razvoj pravnih podlag in tipičnih značilnosti fenomenov, ki jih obravnava. Ker so tematike zakonskega življenja in zakonskih težav vedno popularne in ker zna avtorica slikovito predstaviti nekatere primere, na katerih je gradila svojo študijo, je knjiga zagotovo privlačna tudi za širšo javnost tako istrskega kot širše hrvaškega, a tudi slovenskega prostora.

Dragica Čeč